EXONERAREA DE RĂSPUNDERE INTERNAȚIONALĂ PENALĂ

Olga DORUL,
doctor în drept, conferențiar universitar,
Academia de Administrare Publică

RÉSUMÉ

L'article a comme objectif d'étude la nature des fondements d'exemption de la personne physique de responsabilité pénale pour la commission des infractions internationales. Surtout, a été réalisé une analyse juridique des dispositions de la principale codification internationale dans la matière de l'exemption de la responsabilité internationale pénale, le Statut de Rome de la Cour Pénale Internationale.

Procesul angajării răspunderii internaționale, precum și consecințele pe care le implică producerea unor fapte internaționale cu caracter ilicit au fost și sunt o preocupare constantă atât pentru doctrinari, cât și pentru practicieni, atunci când se aduc atingeri valorii umane și este nesocotit scopul principal al omenirii – de menținere a păcii și a securității internaționale. Ca urmare a pagubelor cauzate persoanelor și bunurilor străinilor, problemele răspunderii internaționale s-au extins și amplificat, ea devenind, pe drept cuvânt, una dintre cele mai complexe și mai importante instituții ale dreptului internațional. Subiectele pasive ale sistemului de reprimare pot fi constituite din subiectele dreptului internațional – statele, organizațiile și celelalte subiecte de drept internațional, dar și din persoane fizice care, după cum se știe, sunt subiecte ale dreptului intern. Răspunderea funcționează însă diferit, în sensul că nu se aplică același fel de răspundere, ea nefiind identică pentru toate cazurile.

La prima vedere, în timp ce reprimarea infracțiunilor de încălcare a regulilor dreptului internațional privește exclusiv subiectele acestui drept – deci, în special statele, iar răspunderea acestora poate avea o natură morală, politică și juridică (cu caracter material), reprimarea de infracțiuni internaționale, săvârșite de persoanele fizice, subiecte de drept intern, se prezintă sub formă de răspundere juridică internațională (penală). În realitate, răspunderea persoanelor fizice are o natură mult mai complexă, care prin consecințele sale nu poate duce la transformarea acestora în subiecte de drept internațional; nu se pot ignora nici comportamentele care au impus reprimarea unor asemenea fapte și nicio oarecare detașare de dreptul intern care are loc, în ceea ce privește mecanismul sancționării; or, acestea au impus sancționarea, la nivel internațional, a persoanelor fizice și nu și-au propus, nici măcar printr-un reflex, să le confere calitate de subiect internațional. [1, p. 129]

Pentru stabilirea responsabilității penale a indivizilor care au comis crime internaționale, este lipsit de relevanță dacă tipologia incriminărilor internaționale are sau nu rezonanță în legislațiile interne ale statelor. Iată de ce este tranșantă autonomia normelor dreptului internațional penal și preeminența acestora față de dreptul intern al statelor. Prin urmare, reacția la încălcarea unei norme de drept penal internațional este un drept care aparține nu doar statului-victimă, ci și întregii comunități internaționale. Mai mult, faptul că legislația internă nu impune o pedeapsă pentru un act ce constituie o crimă, potrivit legislației internaționale, nu absolvă persoana care a comis acel act de responsabilitate penală potrivit legislației internaționale. [2, p. 170-171]

Natura juridică a imunităților în dreptul internațional penal necesită reglementare detaliată în calitate de temei de eliberare de răspundere penală. Existența imunității internaționale nu înlătură caracterul penal al faptei. În același timp, înțelegerea naturii juridice a exonerării de răspundere internațională este unul dintre aspectele cele mai discutabile de drept internațional penal. Majoritatea autorilor contemporani susțin ideea că absolvirea de răspundere penală presupune refuzul organului de aplicare a legii de a adopta măsuri cu caracter penal față de persoanele care au săvârșit o infracțiune. [3]

O tendință semnificativă în dezvoltarea dreptului internațional penal contemporan este evoluția instituției circumstanțelor de exonerare de răspundere internațională penală. Articolele 31-33 din Statutul Curții Penale Internaționale (CPI) au natură diferită (protecție, necesitate, imputabilitate, intoxicația involuntară, eroarea în fapt etc.). În opinia autorului rus, A. Kibalinik, existența unei circumstanțe care eliberează

persoana de răspundere într-o anumită măsură admite ideea că prin aceasta se recunoaște dreptul unei persoane de a prejudicia interesele, protejate de dreptul internațional penal. [4, p. 124] Este necesar să respingem asemenea interpretări ale prevederilor Statutului CPI, or, o astfel de interpretare extensivă contravine obiectivelor și valorilor protejate de Statut. În primul rând, autorii statutului au avut prudența de a formula expres, exhaustiv și argumentat temeiurile eliberării persoanelor fizice de răspundere internațională penală. Astfel, potrivit articolului 31 din Statutul CPI, denumit *Motive de exonerare a răspunderii penale:*

1. În afara altor motive de exonerare a răspunderii penale prevăzute de prezentul statut, o persoană nu răspunde penal dacă, în momentul comportamentului în cauză: a) suferea de o boală sau o deficiență mintală care o priva de capacitatea de a înțelege caracterul delictuos sau natura comportamentului său ori de a-l stăpâni pentru a fi conform exigențelor legii; b) era într-o stare de intoxicație care o priva de facultatea de a înțelege caracterul delictuos sau natura comportamentului său ori de a-l stăpâni pe acesta pentru a-l alinia la exigențele legii, cu condiția să nu se fi intoxicat în mod voluntar în circumstanțele în care știa că, datorită intoxicării, riscă să adopte un comportament care să constituie o crimă ce ține de competența Curții sau nu să fi ținut deloc seama de acest risc; c) a acționat rezonabil pentru a se apăra, pentru apărarea altuia sau, în cazul crimelor de război, pentru a apăra bunurile esențiale supraviețuirii sale ori a altuia sau esențiale la îndeplinirea unei misiuni militare, împotriva recurgerii iminente și ilicite la forță, într-un mod proporțional cu amploarea pericolului pe care l-ar risca propria persoană sau altcineva ori bunurile protejate. Faptul că o persoană a participat la o operațiune defensivă condusă de forțe armate nu constituie în sine un motiv de exonerare a răspunderii penale potrivit prezentei litere; d) comportamentul despre care se susține că ar constitui o crimă ce ține de competența Curții a fost adoptat sub constrângere, rezultând dintr-o amenințare cu moartea iminentă sau dintr-o atingere gravă, continuă ori iminentă a propriei integrități fizice sau a altuia și dacă a acționat din necesitate și într-un mod rezonabil pentru a înlătura această amenințare, cu condiția să nu fi avut intenția de a produce un prejudiciu mai mare decât cel pe care a încercat să îl evite. Această amenințare poate fi: (i) fie exercitată de alte persoane; (ii) fie constituită de alte circumstanțe independente de voința sa.

2. Curtea se pronunță asupra chestiunii de a ști dacă motivele de exonerare a răspunderii penale prevăzute în prezentul statut sunt aplicabile în cazul cu care este sesizată.

3. În timpul procesului Curtea poate lua în considerare un motiv de exonerare a răspunderii, altul decât cele care sunt prevăzute la paragraful 1, dacă acest motiv decurge din dreptul aplicabil prevăzut la art. 21. Procedura de examinare a acestui motiv de exonerare este stabilită în Regulamentul de procedură și de probe. [5]

Nu în ultimul rând, asigurarea realizării anumitor prevederi ale Statutului CPI este asigurată prin includerea prevederilor analogice în materia exonerării de răspundere penală în legislația națională a statelor semnatare. În acest context, Codul Penal al Republicii Moldova conține, în art. 36, prevederea *„Legitima apărare":*

(*1) Nu constituie infracțiune fapta, prevăzută de legea penală, săvârșită în stare de legitimă apărare.*

(2) Este în stare de legitimă apărare persoana care săvârșește fapta pentru a respinge un atac direct, imediat, material și real, îndreptat împotriva sa, a altei persoane sau împotriva unui interes public și care pune în pericol grav persoana sau drepturile celui atacat ori interesul public.

(3) Este în legitimă apărare și persoana care săvârșește fapta, prevăzută la alin.(2), pentru a împiedica pătrunderea, însoțită de violență periculoasă pentru viața sau sănătatea persoanei ori de amenințarea cu aplicarea unei asemenea violențe, într-un spațiu de locuit sau într-o altă încăpere. [6]

În dreptul internațional contemporan, care cuprinde reglementări ample cu privire la răspunderea internațională a statelor și în care s-a statuat fără dubiu răspunderea persoanelor fizice pentru faptele penale săvârșite prin încălcarea normelor de drept internațional, scuza îndeplinirii de către autorii infracțiunilor a unui act de stat, nu poate fi primită, statele și persoanele având obligația de a-și regla comportamentul în conformitate cu cerințele legalității internaționale. Ca urmare, săvârșirea unei fapte penale în îndeplinirea unei însărcinări de stat nu poate constitui o cauză de înlăturare a răspunderii penale a autorului. A se admite exonerarea de răspundere a unei persoane pentru a fi comis o infracțiune din dispoziție guvernamentală, ca un act de stat, ar însemna, practic, să se justifice cele mai grave crime și să se promoveze arbitrariul în cadrul legalității internaționale. [7, p. 303] În acest context, Statutul Curții Penale Internaționale [5] în art. 27 intitulat *„Lipsa pertinenței calității oficiale"* prevede: *„1. Prezentul statut se aplică tuturor în mod egal, fără nicio distincție, bazată pe calitatea oficială. În special, calitatea oficială de șef de stat sau de guvern, de membru al guvernului sau al parlamentului, de reprezentant ales ori de agent al unui stat nu exonerează în niciun caz de răspundere penală, potrivit prezentului statut, și nici nu constituie ca atare un motiv de reducere a pedepsei.*

2. Imunitățile sau regulile de procedură speciale care pot fi legate de calitatea oficială a unei persoane, în baza dreptului intern și a dreptului internațional, nu împiedică Curtea să își exercite competența față de această persoană."

Spre deosebire de dreptul intern, în cadrul căruia dacă o persoană a acționat din ordinul expres al superiorului său poate să fie în anumite condiții absolvită de răspundere penală, un asemenea ordin fiind asimilat constrângerii morale, în dreptul internațional ordinul superiorului nu constituie o cauză de înlăturare a răspunderii penale. În cazul săvârșirii unei fapte din ordin superior, răspunzători penal sunt atât autorul faptei, cât și persoana care a dat ordinul, considerată ca instigator la fapta săvârșită sau ca autor al unei infracţiuni distincte [7, p. 304]. Articolul 28 al Statutului Curții Penale Internaționale prevede: *„Răspunderea șefilor militari și a altor superiori ierarhici. În afară de alte motive de responsabilitate penală potrivit prezentului statut pentru crimele ce țin de competența Curții:*

***a)** un șef militar sau o persoană care deține efectiv funcția de șef militar răspunde penal pentru crimele ce țin de competența Curții, comise de forțele plasate sub comanda și controlul său efectiv sau sub autoritatea și controlul său efectiv, după caz, dacă nu a exercitat controlul care se cuvenea asupra forțelor în cazurile în care:*

(i) acest șef militar sau această persoană știa ori, datorită circumstanțelor, ar fi trebuit să știe că aceste forțe comiteau sau urmau să comită aceste crime; și

(ii) acest șef militar sau această persoană nu a luat toate măsurile necesare și rezonabile care erau în puterea sa pentru a împiedica sau a reprima executarea ori pentru a raporta autorităților competente în scopurile anchetei și urmăririi;

***b)** în ceea ce privește relațiile dintre superiorul ierarhic și subordonați, neprevăzute la lit. a), superiorul ierarhic răspunde pentru crimele ce țin de competența Curții, comise de subordonații plasați sub autoritatea și sub controlul său efectiv, dacă nu a exercitat controlul care se cuvenea asupra acestor subordonați în cazurile în care:*

(i) superiorul știa că acești subordonați comiteau sau urmau să comită aceste crime ori a neglijat în mod deliberat să țină seama de informațiile care indicau aceasta în mod clar;

(ii) aceste crime erau legate de activități ce țineau de responsabilitatea sa și de controlul său efectiv; și

(iii) superiorul ierarhic nu a luat toate măsurile necesare și rezonabile care erau în puterea sa pentru a împiedica sau a reprima executarea ori pentru a raporta autorităților competente în scopurile anchetei și urmăririi." [5]

Estimăm util pe final de studiu, să ne raliem celor afirmate de autoarea Elizarova care consideră că existența imunității de drept internațional nu poate fi considerată drept impediment pentru calificarea infracţiunii ca infracțiune comisă de un grup de persoane inclusiv în acele cazuri, când beneficiarul de imunitate este eliberat de răspundere penală. [3] Doar în asemenea mod, precum și datorită existenței de rând cu normele de drept internațional, a reglementărilor de drept național exprese și clar formulate în materia temeiurilor de exonerare de răspundere internațională penală, vor putea fi evitate formarea de stereotipuri, prejudecăți cu referire la impunitatea celor care comit crime internaționale, iar în final, va fi asigurată o ordine juridică internațională viabilă.

BIBLIOGRAFIE

1. Balan O. Protecţia drepturilor omului în conflictele armate. Monografie. Chișinău: CEP USM, 2009, 214 p.

2. Gabura T. Răspunderea penală a persoanei fizice pentru infracţiuni ce atentează la regimul dreptului internațional umanitar. Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM./ „Studia universitatis moldaviae," revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, 2013, nr. 8(68), p. 170-178.

3. Елизарова И. А. Международно-правовые иммунитеты и освобождение от уголовной ответственности. [On-line]: <*http://superinf.ru/view_helpstud.php?id=1306*>.

4. Кибальник А. Г. Обстоятельства, исключающие ответственность в современном международном уголовном праве. În: «Криминологический журнал Байкальского государственного университета экономики и права», № 4, 2013. [On-line]: <*http://cj.isea.ru/pdf.asp?id=18636*>.

5. Statutul Curții Penale Internaționale, adoptat la Roma la 17 iulie 1998, ratificat de Republica Moldova la 9 septembrie 2010, publicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 190 din 29 septembrie 2010. [On-line]: <*http://lex.justice.md/index.php?action=doc&lang=1&id=336126*>.

6. Codul penal al Republicii Moldova. În Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 72-74 din 14.04.2009.

7. Creţu V. Drept internațional public. Ediția a IV-a. Editura Fundației România de Mâine. București, 2006, 344 p.